

ГРОМАДСЬКА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

МАНІФЕСТ ЛЮДИНИ — ПРОГРАМА ПРИНЦИПІВ

Громадська Стратегія розвитку України

МАНІФЕСТ ЛЮДИНИ – ПРОГРАМА ПРИНЦИПІВ

«Маніфест Людини – Програма принципів»
затверджена на засіданні Ради проекту
«Громадська Стратегія розвитку України»,
протокол №7 від 30 серпня 2004 року.

ПРЕАМБУЛА

Ми, громадяни України, представники аналітичних центрів та інших громадських організацій, ініціювали створення цього документу, усвідомлюючи свою відповідальність за майбутнє нашої країни. Ми переконані – Україні потрібні зміни. В суспільстві сьогодні виникло очікування появи громадянського розуміння розвитку країни. Фактично йдеться про необхідність створення нового суспільного договору.

Наша позиція заснована на усвідомленні того, що найвищою цінністю у суспільстві та державі є людина, тому всі дії суспільства та держави в будь-якій сфері (економічній, політичній, екологічній, соціальній, культурологічній) мають гарантувати повагу, захист та розвиток людини.

Ми розуміємо, що людина може помилятися. Але ми впевнені, що людина покликана етично та морально формувати оточуючий світ.

Такий шлях розвитку, на наш погляд, має стати каталізатором створення нових соціально-політичних відносин, нових соціально-політичних сил, для яких суттю стане розуміння необхідності підпорядкування соціального оточення потребам гармонійного розвитку людини, базовим цінностям людини.

Цим документом ми започатковуємо діалог про нове розуміння розвитку України. Ми переконані, що визначенню конкретних шляхів та напрямків дій як держави, так і суспільства, має передувати визначення принципів, яким мають відповідати ці напрямки та дії. І тому ми в цьому документі концентруємось на визначенні базових цінностей людини, розумінні - яким чином вони зберігаються в суспільстві та захищаються державою, яким чином, зберігаючи свої цінності, люди взаємодіють в суспільстві, яким чином будуються відносини між людиною та державою. Саме це знання і є тією основою, на якій має будуватися міцне суспільство та держава.

Основою й орієнтацією нашого документу є усвідомлення людини як фокусу існуючого світу і похідних від цього основних цінностей: свободи, демократії, справедливості. Основні цінності є взаємозалежними та взаємообмежуваними. Жодна з них самостійно не розкриває свій зміст та не досягає мети. Надання ним оптимального співвідношення є ядром постійної суспільної дискусії, існування якої дозволяє вносити корегуючі зміни на виклики оточуючого світу. Основні цінності є невід'ємними правами людини і тому не обмежуються національними кордонами, а визначають місце держави у глобалізованому світі. Ми розуміємо природну недосконалість людини, обмеженість її можливостей, і це оберігає нас від пропонування „єдино правильних” рецептів. Ми стоїмо на позиції толерантності, бо за всіх наших зусиль побудова ідеального світу є недосяжною абстракцією, але ми докладаємо максимальних зусиль для досягнення більшої свободи людини в світі та побудові більш справедливого світу.

Виклики ХХІ століття не можна вирішити простими рішеннями чи миттєво. Для того, щоб скористатися шансами, які сьогодні наявні для України і які пов'язані з глобальними світовими змінами, необхідне розуміння та прийняття таких принципів, які б сприймалися оточуючим нас світом, а це потребує нашої готовності внесення змін у наше мислення та

діяльність. Нашим прикладом та ціллю є відкрите та відповідальне суспільство, яке слугує втіленню основних цінностей свободи, демократії і справедливості.

Ми виступаємо за:

- людину, яка є носієм та мірилом базових цінностей;
- суспільство, від якого людина очікує на збереження своїх базових цінностей на основі сформованих основних цінностей суспільства;
- державу, від якої людина та суспільство вимагають гарантування та забезпечення своїх цінностей.

БАЗОВІ ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ, ОСНОВНІ ЦІННОСТІ СУСПІЛЬСТВА ТА ГОЛОВНІ ЦІННОСТІ ДЕРЖАВИ

До базових цінностей Людини ми відносимо:

- свободу, як основну цінність та загальне мірило;
- добробут;
- безпеку;
- самореалізацію.

Ми розуміємо, що цей перелік людських цінностей не є вичерпним, але саме цей перелік через взаємозалежність та взаємне обмеження цінностей знаходиться в серцевині людського ества і у значній мірі визначає всю багатогранність людини.

Ми усвідомлюємо, що суспільство і держава є невід'ємною часткою сучасного світу, формою об'єднання індивідуумів з особистими цілями для досягнення спільних інтересів. До категорії таких спільних інтересів ми відносимо реалізацію та досягнення духовних, морально-етичних, культурних та матеріальних цінностей, носієм яких є людина, і які з перспективи такого розуміння є цінностями всього суспільства.

В результаті об'єднання індивідуумів у суспільство індивідуальні особисті цінності набувають нової сутності і визначають цінності суспільства. Кожна окрема людина перебуває у постійних зв'язках з суспільством. Тому свобода особистості у суспільстві має певні обмеження. Ми впевнені, що, створюючи суспільство, а потім й державу, люди вільно та свідомо поступаються часткою своєї персональної свободи заради нової якості життя, заради досягнення нового рівня персонального добробуту через покращення спільного добробуту.

Тому ми впевнені, що людськими цінностями, забезпечення яких людина очікує від суспільства є:

- справедливість;
- толерантність;
- відкритість.

Втілення та досягнення спільних економічних та політичних інтересів індивідуумів та їх груп стає реальним при створенні держави.

І ми переконані, що держава, забезпечуючи збереження людських цінностей та гарантуючи суспільні цінності, мусить дотримуватись наступних цінностей:

- верховенства права;
- ефективності;
- відмови від патерналістських функцій та методів.

ЛЮДИНА

Ми переконані, що основою всіх людських цінностей є свобода.

Свобода

Свобода є одночасно як правом, так і відповідальністю. З одного боку людина має право діяти на власний розсуд, з іншого – несе повну відповідальність за свої дії.

Ми визнаємо, що свобода є мірилом й інших цінностей людини. Через свободу реалізуються

базові людські цінності: добробут, безпека, потреба у спілкуванні, любові, повазі та визнанні, самореалізація.

Ми розуміємо, що, формуючи індивідуальний світ цінностей, людина добровільно поступається частиною своїх прав на користь реалізації цінностей інших людей для створення більш сприятливого навколишнього світу на кожному з етапів свого розвитку, тим самим поступаючись і частиною відповідальності.

Ми визнаємо свободу людини у виборі цінностей, долі та способу життя. Разом з тим ми також визнаємо, що людина відповідає за власний вибір і має розраховувати на власні сили при його реалізації. Держава і суспільство за своєю суттю покликані лише сприяти і полегшувати самостійний процес розвитку людини.

Добробут

Обираючи шляхи забезпечення добробуту, людина користується персональною свободою і вільним вибором законного способу формування власних доходів. Беручи участь у суспільному житті, вкладаючи свою працю, здібності і талант, людина отримує можливість жити і виховувати дітей у гідних умовах без тривоги за майбутнє. При цьому людина несе відповідальність за себе і свою справу.

При цьому держава та суспільство має піклуватися про тих, хто потребує допомоги і не може самостійно забезпечити себе рівень життя, гідний людини.

Безпека

Людина та її свобода має охоронятися суспільством і державою. Відповідальне ставлення до свободи інших людей забезпечує мирне співіснування людей різних національностей і уподобань, унеможливлення будь-яких виявів агресії. Людина відповідальна за власне життя і здоров'я. Саме через усвідомлення свободи як поєднання права та відповідальності забезпечується безпека. Право діяти на власний розсуд, поєднане з відповідальністю збереження цієї свободи для себе та інших членів суспільства, має забезпечувати безпеку всіх членів суспільства. Водночас ми розуміємо, що забезпечення безпеки, в свою чергу, є обов'язковою умовою для повномірного збереження свободи. Відсутність безпеки автоматично призводить до дисбалансу свободи.

Самореалізація

Ми переконані, що людина має право вільно обирати способи самореалізації, розкриття власних талантів, духовного розвитку.

Людина має право на повагу та визнання інших людей. Вільно реалізуючи свої здібності, людина отримує можливість поділитися своїми результатами з іншими людьми. Можливість давати радість іншим людям має забезпечувати людині відчуття щастя. При цьому людина несе і відповідальність за моральну чистоту шляхів досягнення визнання.

СУСПІЛЬСТВО

Суспільство, яке у центр своєї уваги ставить людину як особистість, має керуватися наступними цінностями:

- **справедливість**
- **толерантність**
- **відкритість**

Справедливість

Справедливість як цінність суспільства, за нашим переконанням, має базуватися на рівності прав, рівності можливостей та рівності відповідальності людей, на розумінні свободи особистості, а також має визнавати, що втручання суспільства у волевиявлення людини допускається тільки у тих випадках, коли дії чи бездіяльність людини призводять до порушення свободи іншої людини. Справедливість передбачає також встановлення певних меж для врівноваження свобод всіх членів суспільства.

Толерантність

Толерантність ми розуміємо як терпимість до свободи інших та запобігання порушення свободи інших. Свобода дій однієї людини через суспільний характер сучасного світу, як правило, перетинається з свободою іншої людини. Стан загального сприйняття та виконання суспільних правил щодо припустимих меж такого втручання визначає ступінь „дорослості” суспільства. Толерантність передбачає і гарантує терпиме ставлення до багатоманітності думок, поглядів, потреб та інтересів. Толерантність виступає суспільство-утворюючим елементом, базується на повазі до свобод особистості і представляє одну з основ демократії.

Відкритість

Відкритість як цінність суспільства ми розуміємо як поєднання конкуренції та прозорості.

Конкуренція обмежує можливості окремих учасників до набуття абсолютних позицій і спонукає учасників до „чесного змагання”. Але державний протекціонізм у будь-якій формі зменшує регулюючу та координуючу роль конкуренції, в результаті чого індивідуум втрачає свободу. І хоча досконала конкуренція на сучасному етапі розвитку людства є недосяжною, будь-яка, навіть недосконала, конкуренція дозволяє більше розширити свободи людей, ніж її відсутність.

Прозорість є другим критично важливим компонентом, адже завдяки їй всі люди мають можливість отримати достовірну інформацію, необхідну для прийняття вірних та ефективних рішень. Прозорість уможлиблює контроль, а отже і відповідальність, що забезпечує зворотній зв'язок, вона необхідна для встановлення довіри, і тому прозорість є критичним елементом самоорганізації.

ДЕРЖАВА

Повноцінне членство України в співтоваристві європейських держав це - не самоціль, а спосіб досягнення гуманістичних європейських цінностей: ствердження пріоритетності прав людини, розвиненого громадянського суспільства, політичної демократії, правової держави. Ми вимагаємо, щоб держава „повернулася обличчям” до базових демократичних цінностей, у фокусі яких знаходиться людина:

- верховенство права;
- ефективність;
- відмова від патерналістських функцій та методів.

Верховенство права має стати не лише декларативним принципом нормативних документів, а цілком реальною стратегією розвитку українського суспільства. Ми впевнені, що саме громадянське суспільство є тим каталізатором, що ініціює впровадження принципів правової держави в життя, а саме: чіткий розподіл функціональних повноважень між певними спеціалізованими системами державних органів, юридична захищеність особи, тощо.

Правова держава – це демократична держава, соціальна держава та відповідальна держава, яка здатна ефективно виконувати певне коло функцій, покладених на нею людиною і суспільством. Держава має поважати свободу кожного у справах, що стосуються його самого, і зобов'язана пильно контролювати використання будь-якої влади, яку вона дозволяє одним

людям мати над іншими.

Ми переконані, що громадянське суспільство має мінімізувати вплив держави на людину та суспільство. Це можливо шляхом визначення певного переліку повноважень, обмежених позитивною практикою виконання покладених на державу функцій. Перебільшення цих повноважень має розглядатись як узурпація влади і є неприпустимим.

Основним критерієм ефективної діяльності держави має бути забезпечення сталого розвитку, що базується на узгодженості соціальної, економічної, екологічної та інших складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь.

Ми проти закріплення та поширення патерналізму як державної функції, що передбачає значне обмеження прав і свобод громадянина в обмін на обіцянку надати йому певні соціальні та суспільні блага. Цінністю держави як соціально-політичної інституції є саме публічно-сервісна сфера. Тому ми вважаємо, що основним змістом діяльності держави має бути надання обмеженого чітко визначеного переліку послуг суспільству в цілому та кожному індивіду.

Держава має завжди залежати від суспільства і працювати задля задоволення його потреб та потреб людини.

ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Ми вважаємо, що принципи функціонування суспільства та держави можуть бути систематизовані як:

- функціональні принципи, які є загальними для всіх систем та є базовими для інших принципів;
- принципи функціонування суспільства та держави у окремих системах.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

До функціональних принципів ми відносимо:

- самореалізацію;
- прозорість;
- відповідальність та відновлюваність.

Самореалізація

Певна частина людських потреб може бути задоволена лише шляхом спільних дій. Відповідно до пріоритетів свободи людини ми переконані, що самоорганізація вільних людей на засадах взаємовигідних добровільних стосунків є найбільш прийнятним та ефективним способом організації їхніх спільних дій. Демократична держава як високоорганізований орган громадського самоврядування є, в цьому сенсі, вищою формою самоорганізації.

Ми усвідомлюємо ризики, що пов'язані з домінуванням самоорганізації. Ми розуміємо, що у певних випадках самоорганізація одних людей може бути спрямована проти життя та невід'ємних цінностей інших людей, а також проти принципів свободи і гуманності. Оскільки з об'єктивних причин різні групи людей виявляють різну здатність до самоорганізації, існує небезпека викривлень у представництві інтересів різних груп, якщо таке представництво здійснюється виключно через самоорганізацію. Також певні види організацій, такі, як картелі в економіці, ультрашовіністичні політичні угруповання, тоталітарні секти, терористичні групи, тощо, - становлять небезпеку для решти суспільства, а тому повинні заборонятися.

Ми вважаємо, що інституції самоорганізації мають бути відповідальними, перебувати під контролем суспільства відповідно до потенційної небезпеки, що пов'язана з їх діяльністю. Можливі негативні наслідки діяльності одних інституцій мають балансуватися іншими інституціями, а їх конкуренція, введена в рамки прозорих процедур конструктивного розв'язання конфліктів, є запорукою прийняття виважених та ефективних рішень на користь всього суспільства.

Прозорість

Свідоме обмеження персональної свободи є тією ціною, яку особистість сплачує за можливість реалізації інших своїх цінностей, і тому оптимальний компроміс у цьому непростому виборі досягається переважно шляхом розробки, впровадження та дотримання чітких та прозорих „правил гри”. Ми переконані, що вільна особистість має бути підпорядкована Закону (на який вона має можливість опосередковано впливати через політичні механізми держави) або іншим правилам, на виконання яких вона добровільно погодилася, наприклад, за умовами контракту чи статуту. Вона може також добровільно і зворотно делегувати певну частину своїх прав та обов'язків іншим особам.

Ми усвідомлюємо, що неможливо усунути всі випадки, коли одна людина прямо і в обов'язковому порядку має підкорятися волі іншої. Але ми вважаємо, що, наскільки можливо, такі випадки мають бути зведені до мінімуму, зокрема, через впровадження добровільних (контрактних) стосунків в армії та інших подібних структурах. Крім того, персональна влада над особистістю має бути жорстко регламентована та збалансована адекватною відповідальністю.

В усіх інших ситуаціях мають діяти прозорі, справедливі та раціональні процедури. При цьому важливим є забезпечення дотримання процедур на всіх етапах процесу прийняття рішень а саме: визначення проблеми, збір інформації, визначення альтернатив рішень, прийняття остаточного рішення, втілення рішення в життя. Рішення не повинні прийматися вузьким колом осіб без врахування громадської думки та без аналітичного обґрунтування.

Проте прозорість обмежена стосовно приватного життя людей. Кожна людина та приватна організація мають право на захист від втручання у їхнє особисте життя та діяльність.

Відповідальність та відновлюваність

Ми розуміємо, що для досягнення базових цінностей людини має бути реалізований принцип відновлюваності системи. Свобода людини обмежена свободами інших людей, у тому числі і прийдешніх поколінь, і це визначає наші моральні зобов'язання перед прийдешніми поколіннями. Ми підтримуємо принципи, задекларовані ООН, згідно з якими задоволення базових цінностей сучасників не має ставити під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Ми вважаємо, що:

- відновлюваність людських ресурсів забезпечується збереженням якості освіти, рівня здоров'я, можливостей та талантів людей;
- відновлюваність культурних і моральних цінностей забезпечується піклуванням про збереження розмаїття культур, звичаїв, мистецтв;
- відновлюваність обмежених природних ресурсів забезпечується дбайливим ставленням до всіх живих істот, використанням ресурсозберігаючих технологій.

ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ У ОКРЕМИХ СИСТЕМАХ

Політико-адміністративна система

Враховуючи похідний характер адміністративних органів (органів, які втілюють у життя політику Уряду, здійснюють розв'язання повсякденних справ), ми вважаємо за доцільне вимагати від адміністративної системи здійснення своєї діяльності згідно з принципами верховенства права, законності, публічності, прозорості (відкритості), рівності перед законом, децентралізації та деконцентрації, ефективності, відповідальності та підконтрольності. Необхідністю є наявність політичної конкуренції та громадського контролю на відповідному рівні прийняття рішень.

Зважаючи, що людина, її права та свободи є найвищою цінністю, ключовим принципом функціонування публічної влади має бути принцип верховенства права. Цей принцип також означає наявність у особи невідчужуваних прав та неприпустимість ототожнення "права" та "закону" (і тим більше підзаконного нормативно-правового акта). Закони мають бути правовими за своїм змістом та процедурою прийняття.

Принцип верховенства права тісно пов'язаний з принципом законності, який досі

залишається нереалізованим на практиці. Публічні суб'єкти мають діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законом, а, отже, робити тільки те, що дозволено. На відміну від публічних суб'єктів, приватні особи можуть робити усе, що не заборонено законом. Втручання у права та законні інтереси приватних осіб має бути законним і здійснюватися з неухильним дотриманням процедури та гарантуванням прав та законних інтересів приватних осіб. Ми усвідомлюємо, що у нашому суспільстві існують перебільшені очікування від законів. І хоча прийняття закону не вирішує автоматично проблем, проте наявність закону юридично обмежує свавілля держави, уможливорює контроль над діяльністю влади і захищає громадянина. Чітка визначеність повноважень органів влади з одного боку та прав особи з іншого сприяє вирівнюванню традиційно слабкої позиції людини у стосунках з державою.

Усвідомлюючи, що органи влади здійснюють важливу та необхідну місію, створюючи умови для реалізації прав та законних інтересів приватних осіб. Складність роботи адміністрації полягає в тому, що адміністративні органи повинні знаходити компроміс між приватними інтересами кожного з нас як окремого індивіда і публічним інтересом, тобто, інтересом кожного з нас як громадянина, члена суспільства, територіальної громади. Публічність також означає, що органи влади мають виняткове право на застосування примусу та інших засобів, притаманних державі.

Відкритість та прозорість стосується в першу чергу діяльності публічних суб'єктів та є неодмінною умовою підконтрольності влади та її відповідальності. Структура, процедури діяльності, проекти рішень органів влади та інші публічна інформація мають бути відкритими для громадян. Ми свідомі того, що інтереси національної безпеки, захист прав інших людей є підставами для обмеження принципу відкритості. Проте у влади є достатньо можливостей для впровадження відкритості та прозорості. Державні органи та органи місцевого самоврядування мають активно співпрацювати з громадськістю, в тому числі заохочувати такі форми співпраці, як створення громадських рад, проведення публічних обговорень найважливіших проектів рішень та забезпечення права бути вислуханою кожній особі, прав та законних інтересів якої стосуватиметься прийняте рішення. Необхідно встановити ефективну процедуру доступу до публічної інформації.

Ми переконані, що політико-адміністративна система має розвиватися з урахування принципів децентралізації та деконцентрації. Децентралізація означає, що органи державної влади здійснюють свою діяльність з максимальною передачею повноважень нижчестоящим органам влади та органам місцевого самоврядування. Ми вважаємо за доцільне передачу більшості адміністративних повноважень у сферу місцевого самоврядування із залишенням органам виконавчої влади контрольної функції за діяльністю органів місцевого самоврядування. Такий підхід наближує владу до громадян, а адміністративні послуги до споживачів.

Деконцентрація передбачає максимальну передачу публічних завдань і повноважень органів влади різним установам та організаціям, в тому числі недержавним. Ми розуміємо, що даний підхід є ефективним лише у демократичній державі, але це лише додатковий аргумент до побудови такої держави. Ми вважаємо за доцільне заохочувати та сприяти впровадженню професійного самоврядування у правознавчих, медичних, творчих та інших вільних професіях.

Адміністративна система має бути ефективною. Ми вважаємо ефективність у тому, що адміністративні органи мають розв'язувати конкретні проблеми своєчасно та найефективнішим способом, зокрема, з використанням найпростіших і найраціональніших засобів. Ми усвідомлюємо, що ефективність залежить від обсягу ресурсів та отриманого результату, тобто включає економічність та результативність, але орієнтація публічного сектора, в тому числі органів влади, на правила функціонування приватного сектора є викликом сьогодення. При цьому „підприємницький уряд” означає аж ніяк не заробляння на громадянах, а орієнтацію на надання їм послуг, тобто, ставлення до приватних осіб як до „клієнтів/споживачів”, орієнтація на максимальне задоволення їхніх потреб.

Ми переконані, що відповідальність органів влади та політиків за свою діяльність має бути реальною. По-перше, йдеться про політичну відповідальність лідерів за дотримання своїх

передвиборних публічних обіцянок та програм. Тому важливого значення набуває вимога звітування перед виборцями. По-друге, нарівні з кожним з нас, політичні діячі та публічні службовці мають нести юридичну відповідальність за вчинені правопорушення. Рівність перед законом є обов'язковою умовою демократії та правової держави. Ми переконані, що реальне дотримання пріоритету людини неможливе без дотримання принципу рівності всіх перед законом, що також означає, що однакові справи мають вирішуватися однаково. Працівники адміністративних органів мають здійснювати свою діяльність неупереджено.

Проте всі принципи залишаються лише деклараціями, якщо ми не отримаємо гарантій правового захисту прав людини. Найефективнішою формою такого захисту та обов'язковою умовою підконтрольності адміністрації є наявність незалежних судів. Тому одним з найважливіших завдань сьогодення вважаємо забезпечення доступного і справедливого правосуддя, прозорості діяльності судів. Важливо, щоб суди стали дієвим інструментом захисту прав і свобод людини. В умовах України надзвичайно актуальним є запровадження адміністративних судів, які вирішуватимуть справи "особа проти держави". Ми усвідомлюємо, що судовий захист є ефективним лише у разі, коли він є своєчасним, а організація правосуддя забезпечує незалежність суду від політичної та адміністративної влади, а також гарантує високий авторитет суду та обов'язковість виконання судових рішень.

Економічна система

Ми переконані, що сучасна економіка має ґрунтуватися на вільній приватній ініціативі, чітко визначених правах власності, ринковій конкуренції та соціальному захисті для тих, хто його потребує. Саме завдяки взаємодії цих факторів в рамках чітких правил, встановлених суспільством (через державні та недержавні механізми), вдається найбільш гармонійно поєднати природні прагнення кожної людини до добробуту, самореалізації та суспільної пошани з такими самими прагненнями інших людей. Саме ринкові стимули спрямовують людську енергію та творчість на користь інших членів суспільства. Завдяки ринковому відбору, заснованому на відкритості, конкурентності, чітких та захищених правах власності, наявні ресурси капіталу зрештою потрапляють до тих, хто може ними найкраще розпорядитися на користь іншим членам суспільства. Ринковий відбір також надає можливості для розкриття одного з найважливіших ресурсів будь-якої нації – її творчого, зокрема підприємницького та управлінського, потенціалу

Сучасна організація економіки передбачає постійне оновлення за рахунок відкритості для входження в ринок та виходу з нього; постійно діючий конкурентний відбір найбільш здібних управлінців та найбільш ефективних технологій і методів управління; пристосування пропозиції до попиту, тощо. Таке постійне та органічне оновлення є запорукою гнучкості та стабільності, здатності економіки відповідати на технологічні та зовнішньоекономічні виклики

Разом з тим ми усвідомлюємо існування певних сфер економічної діяльності, у яких вищезазначені принципи не призводять до суспільно-оптимальних наслідків. В таких випадках суспільство в особі громадських організацій та держави мають регулювати ринкові механізми або навіть замінити їх іншими формами. Ми вважаємо, що держава має, насамперед, забезпечити прозоре та справедливе розв'язання протиріч та конфліктів між суб'єктами ринку, а також створити процедурні умови для збалансованого впливу громадських організацій на економічну діяльність. Виходячи з пріоритету цінностей людини, ми вважаємо, що втручання держави та громадських організацій має зменшувати економічні викривлення та відповідні ренти, а не збільшувати їх. Зокрема, оскільки не всі категорії громадян мають рівні можливості для самоорганізації з метою відстоювання своїх інтересів, держава має відновлювати баланс, захищаючи інтереси тих, кому складніше або взагалі неможливо це зробити - прийдешніх поколінь, споживачів, дрібних акціонерів та вкладників, малого бізнесу, непрацездатних, осіб з обмеженими можливостями, тощо.

Ми усвідомлюємо, що не у всіх сферах економічної діяльності ринкова конкуренція автоматично призводить до суспільно-оптимальних результатів. Зокрема, особливої уваги потребують відновлювані природні ресурси, де конкуренція може призводити до їх надмірного використання та, як наслідок, виснаження. У деяких інших галузях конкуренція не

виникає природним шляхом, оскільки технічні проблеми роблять економічно доцільним існування природних монополій. В таких випадках ми вважаємо, що конкуренція має відбуватися в рамках обмежень, накладених суспільством, та спрямовуватися проти можливих контрпродуктивних дій, таких, як зловживання монопольним становищем. Але такі обмеження мають прийматися на основі відкритих, прозорих та конкурентних процедур за участі всіх зацікавлених сторін або їх повноважних представників

Ми вважаємо, що рентні доходи, утворені за рахунок монополії, або споживання природних ресурсів по праву належать всьому суспільству. Відповідні механізми – прозорі, конкурентні та справедливі – мають забезпечити право суспільства на отримання цих доходів, при дотриманні права приватних власників на доходи від їхньої продуктивної діяльності. Разом з тим, надприбутки, отримані як ринкова премія за підприємницьку ініціативу, мають залишатися недоторканими, адже вони стимулюють інноваційний розвиток

Ми усвідомлюємо, що, на відміну від організацій, які підлягають жорсткому конкурентному відбору, люди за самим фактом народження наділені правом на життя та задоволення бодай первісних життєвих потреб. Крім того, відповідно до базових принципів, суспільство та держава мають забезпечити кожній людині шанс для реалізації її здібностей. Більше того, суспільство в цілому виграє від самореалізації його членів. Тому держава, у співпраці з громадськими організаціями, в міру наявних можливостей має забезпечити кожного громадянина, незалежно від результатів його економічної діяльності, всім необхідним для задоволення базових життєвих потреб, а також надати шанс для самореалізації. Це, зокрема, включає збереження здоров'я, допомогу в отриманні базової освіти (а також, для особливо здібних та успішних - і вищих її ступенів), пошуках роботи, започаткуванні власного бізнесу, тощо

Але неприпустимим та контрпродуктивним є надання допомоги на патерналістській основі, адже в такому разі обмежені суспільні ресурси, що створені тяжкою працею одних, ідуть на забезпечення „педарства” інших за рахунок тих, хто насправді більше потребує їх. Крім того, патерналізм спрямовує економічну діяльність не на задоволення нагальних людських потреб, а на самозбереження незалежно від ефективності (виробництво заради виробництва) та навіть корупцію, і, зрештою, веде до соціальної деградації та втрати конкурентоздатності. Тому ми вважаємо, що штучне збереження неефективних економічних структур за рахунок всього суспільства має бути відкинута; надання пільг та субсидій підприємствам та галузям - обмежене суто соціальними мотивами, а існуючі привілеї - переглянуто та поступово згорнуто; бар'єри для експорту та імпорту - істотно знижено та поступово усунуто; практику штучної монополізації ринків - засуджено та припинено.

Соціокультурна система

Ми переконані, що головним пріоритетом у соціокультурній системі є інвестиції в людину, її здоров'я, інтелектуальне і духовне збагачення. Вся діяльність в цьому напрямку має бути спрямована на реалізацію основної цінності - свободи людини у різних її проявах за умов дотримання норм співіснування в суспільстві.

Головними принципами розвитку соціокультурної сфери України мають стати **багатоваріантність** підходів до шляхів самореалізації і задоволення потреб людини, а також **можливість автономізації** людини, родини, частин соціуму.

Багатоваріантність базується на тому, що кожна людина, соціальна група, етнос є унікальними, мають свої унікальні потреби і знаходяться в унікальних умовах. Відповідно, кожний з цих суб'єктів повинен мати можливість для найповнішого розкриття свого потенціалу, „стартуючи” з різних позицій. Це передбачає наявність певної кількості альтернативних шляхів для самореалізації і задоволення потреб, кожний з яких має свою цінність, визнану суспільством, а відповідальність за вибір того чи іншого шляху має нести сам суб'єкт.

Усі члени суспільства повинні мати право на безкоштовну невідкладну та базову медичну допомогу, базову освіту, доступ до необхідної інформації, але кожний громадянин повинен

мати вибір якості і обсягу послуг та шляхів самореалізації в соціокультурній сфері відповідно до своїх потреб та можливостей. Цей принцип має працювати і в різних галузях культурного життя.

Багатоманітність соціокультурних явищ має забезпечуватися вільною конкуренцією та самоорганізацією суб'єктів, які об'єднують свої зусилля в рамках комерційних та громадських установ для задоволення спільних потреб.

У той же час ми визнаємо, що суспільство і держава мають стимулювати розвиток тих соціокультурних інститутів, які забезпечують стабільність країни, її виживання і само-відновлюваність. До таких інститутів належать, в першу чергу, мова, традиції і культура української нації та національних меншин, родина, фундаментальна наука та інноваційна діяльність, громадянська та універсальна освіта, мистецтво, релігія.

Ми вважаємо родину, засновану на гендерній рівності та спільній відповідальності, фундаментом сучасного суспільства. Саме в родині людина відчуває захищеність, увагу, любов та довіру. Саме в родині ми будемо солідарність між поколіннями, вчимося терпимості, вмінню поважати інтереси інших, готовності до певних жертв. Міцність родини є запорукою міцності держави.

Ми розуміємо, що модернізація системи освіти, яка має бути зорієнтована на адаптацію до реальних умов існування з гармонійним збереженням традицій універсальності, є однією з умов успішності суспільства. Освіта, спрямована на успішну соціалізацію людини, протидію негативним процесам, підтримку входження нових поколінь в глобальний світ, є тим ресурсом свободи, який людина може реалізувати для особистого та суспільного блага. Також ми вважаємо, що фундаментальна наука та інноваційна діяльність є вагомим фактором удосконалення різних сфер суспільного життя України і рушійною силою прогресу.

Ми розглядаємо свободу мистецтва і принцип суспільного сприяння розвитку мистецтва важливим для повноцінного розвитку соціокультурного простору України. Культурне життя нашої країни включає в себе як вивчення нашого культурного спадку та народного мистецтва, так і нові форми художньої діяльності. Разом це є виміром духовного багатства нашого суспільства. Тому дотримання принципу свободи реалізації людини в культурі та мистецтві є завданням держави і важливим обов'язком громадськості.

Також ми розуміємо, що невід'ємною частиною духовного світу та загального світогляду багатьох людей є релігія. Ми визнаємо рівні права всіх релігій і виступаємо за створення рівних можливостей для їх розвитку за умови дотримання принципу толерантності та міжконфесійного миру.

Проте, окремі особи та групи, які не вважають ці інститути пріоритетними для себе, повинні мати можливість вибору і розвитку за іншими шляхами. Це має забезпечуватися реалізацією загального принципу врахування інтересів меншості, а також принципу автономізації - права людини на власний шлях реалізації в культурі за умови виконання визначених громадянських обов'язків і поваги до свободи інших.

НА ЗАКІНЧЕННЯ

Хоча історія ідеї прав людини налічує декілька століть, реалії сьогодення доводять, що Україна (як суспільство і як держава) має визначитись - яке місце займає в ній людина, і яку роль відіграє держава.

Ми впевнені, що підготовлений нами «Маніфест Людини – Програма принципів», хоча й відповідає теорії трьох поколінь прав людини, але навряд чи цей варіант буде остаточним, бо світ і життя постійно змінюється, а Людина залишається найвищою цінністю, втрата якої призведе до знищення цивілізації, а збереження та розвиток забезпечать майбутнє людства.

Україна, червень 2003 – вересень 2004

ДОДАТКИ

УЧАСНИКИ ПРОЕКТУ

Громадський Центр «Ділові Ініціативи»	76019 Івано-Франківськ вул.Дністровська, 26 тел: (03422) 2-5736, 7-6555, 7-6545	www.di.if.ua galyna@neonet.if.ua	Галина Васильченко
Інститут Відкритої Політики	03150 Київ вул.Лабораторна, 1/62а тел: (044) 252-9461, 252-8785	urpsobor@gu.kiev.ua	Михайло Довбенко Богдан Олексюк
Інститут Громадянського суспільства	01103 Київ бул. Дружби Народів, 22 к.21 тел: (044) 269-73-94, 269-0732	www.csi.org.ua csi@csi.org.ua	Анатолій Ткачук Тарас Нечипоренко Богдана Слободзян
Інститут Конкурентного Суспільства	01150 Київ вул.Предславинська, 28, оф.521 тел: (044) 269-6756, 269-6141	www.ics.org.ua office@ics.org.ua	Ксенія Ляпіна
Інститут Реформ	03150 Київ вул.Димитрова, 14-б тел: (044) 246-6525, 531-1354	www.ir.org.ua info@ir.org.ua	Олександр Олійник
Лабораторія законодавчих Ініціатив	04070 Київ вул. Волоська, 8/5, кім. 324 тел: (044) 238-2469	www.parliament.org.ua info@laboratory.kiev.ua	Ігор Когут
Ліга правозахисників	99008 АР Крим, Севастополь вул. 6-а Бастионна, 46 тел: (0692) 46-9236	pro83@yandex.ru	Володимир Кушнір Тетяна Потапова
Міжнародний Фонд «Україна 3000»	04070 Київ вул. Боричів Тік, буд.8-а тел: (044) 228-0581	info@ukraine3000.org.ua	Андрій Мирошніченко Дмитро Ляпін
незалежний експерт	Київ	vdubrov@i.kiev.ua	Володимир Дубровський
незалежний експерт	Запоріжжя тел: (0612) 64-7952	uan7@bk.ru	Павло Міхно
Фундація Регіональних Ініціатив	Ужгород пл.Ш.Петефі, 47/5, тел: (03122) 33-567	befree@ukr.net fri@ua.fm	Олександр Солонтай
Центр Політико-Правових Реформ	04071 Київ вул.Межигірська, 3/7-б тел: (044) 230-3593; 459-0193	www.pravo.org.ua centre@pravo.org.ua	Ігор Коліушко Віктор Тимошук
Центр Прав Людини «Древо життя»	61103 Харків, вул.23 серпня, 55-Б, кім.41 тел: (0572) 33-0707	lifetree@un.com.ua	Тамара Трацевіч
Центр прикладних політичних досліджень «Пента»	Київ	pol@penta.org.ua	Володимир Фесенко
Центр Споживацьких досліджень	69006 Запоріжжя пр.Леніна, 193 тел: 224-0699; 15-8752	www.lindex.net.ua admin@lindex.net.ua	Ліна Попова
Школа політичної аналітики	04070 Київ, вул. Волоська, 8/5, оф. 4-422 тел: (044) 230-8239, 461-9720	www.spa.org.ua haran@ukma.kiev.ua vj@niss.gov.ua	Олексій Гарань Василь Яблонський

ГРОМАДСЬКА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

(інформація про проект)

«Демократія є волею більшості, владою народу на користь народу і може сприяти збереженню та захисту свободи, але демократія сама по собі не здатна створювати свободу, якщо кожного окремого громадянина це не хвилює»

Карл Поппер

В політичній, суспільній та економічній реальності наявність держави є необхідною передумовою. В першу чергу це стосується ефективного забезпечення та функціонування принципу суспільної солідарності. Також ефективність вирішення макроекономічних завдань, проблем обороноспроможності, розвитку науки, тощо – все це є прерогативами державної влади у більшості країн світу. Державна влада знаходиться в центрі ефективного перерозподілу національного доходу, виступає гарантом ефективного та справедливого поділу інвестицій.

Але при цьому ключовий чинник підтримки та позитивного сприяння дій держави з боку громадян є єдиний – ефективність. Ефективність, яка не тільки базується на принципі, що отримані результати вагоміші за витрачені ресурси, але й передбачає, що обрано найкращий шлях досягнення сталого розвитку країни, всього суспільства. Визначення такого найкращого шляху у майбутнє у всіх країнах становить зміст національних стратегій розвитку.

Сьогодні в Україні органи державної влади запропонували суспільству ряд стратегій та концепцій, але існуючі проблеми в країні, а саме: непрозорість влади, корупція, несвобода засобів масової інформації, проблемність доступу громадян до інформації - не дозволяють стверджувати, що країна знаходиться на шляху сталого демократичного розвитку, і, відповідно, потенційної реалізації таких стратегій. Традиційно в Україні прийнято вважати, що рішення, прийняті від імені держави на центральному чи місцевому рівні є завжди найкращими лише за одним своїм визначенням. Така практика породжує патерналістське ставлення держави до громадян країни, призводить до утаємниченості влади. В результаті суспільство отримує неефективні рішення, зайве та безкарне витрачання спільних ресурсів. І однією з головних причин цього є непрозорість влади, відсутність консультацій з громадськістю. Але процес діалогу завжди має дві сторони, і розпочинається за активної (а інколи - наполегливої) волі однієї зі сторін.

Саме тому влітку 2003 року низка аналітичних центрів та незалежних експертів (*Інститут відкритої політики; Інститут громадянського суспільства; Інститут конкурентного суспільства; Інститут реформ; Лабораторія законодавчих ініціатив, Міжнародний фонд «Україна 3000»; Центр політико-правових реформ; Центр прикладних політичних досліджень «Пента»; Школа політичної аналітики*) ініціювали спільне виконання відкритого проекту „Громадська стратегія розвитку України” на основі спільного розуміння та впевненості, що настав час, коли громадськість країни не тільки в змозі, але й повинна запропонувати власне бачення Стратегії розвитку країни на майбутнє. Громадськість має приймати більш активну та усвідомлену участь у виборі майбутнього країни.

В результаті спільного обговорення Учасниками Проекту було визначено, що «Громадська Стратегія розвитку України» має бути створена на базі тих паростків громадянського суспільства, які зараз «пробиваються» в нашій країні, пройти широке громадське обговорення та бути розповсюджена серед демократичних інституцій третього сектору (громадських

об'єднань, спілок, мозкових центрів, асоціацій підприємців, благодійних фондів та ін.), передана до органів державної влади, осередків політичних партій, а також серед усіх зацікавлених.

Учасники Проекту розглядають Громадську Стратегію як документ, який не потребує ухвалення Президентом, Верховною Радою або Кабінетом Міністрів. Якщо третій сектор буде в змозі розробити незалежну Стратегію розвитку країни, то такий документ стане своєрідним дороговказом і для державної влади. Громадська Стратегія розвитку України повинна набути рис своєрідного послання до влади, щодо дій та принципів, реалізація яких очікується у найближчому майбутньому.

На сьогодні вже зрозуміло і доведено досвідом, що «механічне» об'єднання вимог різноманітних цільових груп призводить до появи багаточисельних програм та державних політик, які часто суперечать одна одній. Тому «Громадська Стратегія розвитку України» не тільки репрезентуватиме громадські очікування, але й по можливості узгодить їх між собою. Саме тому у рамках Проекту було сформовано «ядро» з ряду аналітичних центрів та громадських організацій, що спеціалізуються в різних напрямках суспільного розвитку; сформульовано принципи та правила їх взаємодії у рамках проекту.

Учасники Проекту вбачають, що сама ідея розробки такої Стратегії за ініціативи та силами широкого кола неурядових інституцій може стати ідеєю для консолідації зусиль третього сектору, основою для організації горизонтальних контактів та вироблення спільної стратегії, що спрямована на посилення ефективності не тільки державної влади, а й самих неурядових інституцій.

Україна все ще проходить шлях становлення демократії. За цієї ситуації розробка громадськістю власного бачення розвитку країни може стати гарним прикладом розвитку демократії та школою узгодження різних позицій. Також це стане індикатором готовності влади не тільки формально «залучати» громадськість до обговорення (а такі приклади вже не виняток), але й реально реагувати на громадські ініціативи.

Під час виконання проекту на першому етапі з жовтня по грудень 2003 року було проведено серію фокус-груп у регіонах країни, на яких проведено публічне обговорення ідеї громадської стратегії, принципів її побудови та можливих складових (Харків, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Львів та Донецьк). Під час другого етапу з лютого по березень учасниками проекту на основі результатів першого етапу було розроблено чернетку Громадської Стратегії розвитку України. Під час третього етапу проекту, який тривав з квітня по липень 2004 року, було проведено серію круглих столів по регіонах країни, на яких проведено публічне обговорення чернетки Громадської стратегії з метою отримання критичних зауважень та пропозицій (Харків, Полтава, Сімферополь, Ужгород).

На часі – наступний етап Проекту, під час якого учасники будуть публічно аналізувати, наскільки влада при розробці та реалізації державних політик спирається на базові принципи людини та основні положення «Маніфесту Людини – Програми Принципів».

Проект має відкритий формат і запрошуються усі бажаючі з усіх регіонів України приєднатися до ініціативи розробки «Громадської стратегії розвитку України».

Серпень 2004